Kulturno-povijesni spomenici otočja Brijuni i njihova buduća valorizacija

Blašković, Ingrid

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:685060

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

INGRID BLAŠKOVIĆ

KULTURNI I POVIJESNI SPOMENICI OTOČJA BRIJUNI I NJIHOVA BUDUĆA VALORIZACIJA

Završni rad

Pula, 2018.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet za interdisciplinarne, talijanske i kulturološke studije

INGRID BLAŠKOVIĆ

KULTURNI I POVIJESNI SPOMENICI OTOČJA BRIJUNI I NJIHOVA BUDUĆA VALORIZACIJA

Završni rad

JMBAG: 0130274043

Studijski smjer: Kultura i turizam

Kolegij: Kulturno - povijesni spomenici

Mentor: prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, 2018.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ingrid Blašković, kandidatkinja za prvostupnicu Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

_____

U Puli 27. rujna 2018.

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ingrid Blašković, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Kulturni i povijesni spomenici otočja Brijuni i njihova buduća valorizacija“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 27. rujna 2018.

Potpis

_____

Sadržaj

UVOD……...1

1. OPĆA GEOGRAFSKA OBILJEŽJA…….2

2. PRAPOVIJEST I NASELJE NA RTU GROMAČE……..……...3

3. HISTARSKE GRADINE…….3

4. RIMSKO DOBA……..….4

4.1. *Villae rusticae*……..……...5

4.2. Maritimna vila i hramovi…….……6

4.3. Terme…….…7

5. KASNOANTIČKI NALAZI U UVALI MADONA……8

6. LUKA I NASELJE BRIJUNI……..10

7. VOJNA ARHITEKTURA……...11

8. BRIJUNI U 20. STOLJEĆU……..12

9. BRIJUNI DANAS……...14

10. POTENCIJALI BRIJUNA……...15

10.1. Pejzažna i kulturno- povijesna ostavština Brijuna……..…...19

10.2. Otok sporta…….…….23

10.3. Brijunske vile……..…..24

11. BUDUĆA VALORIZACIJA SPOMENIKA BRIJUNA……..25

11.1. Otok Vanga……..…..…..26

11.2. Potopljena vila……..…27

ZAKLJUČAK……...28

LITERATURA…….29

POPIS ILUSTRACIJA……...30

SAŽETAK……31

SUMMARY……..32

UVOD

Nacionalni park Brijuni jedan je od nacionalnih parkova Republike Hrvatske koji se nalazi na sjeverozapadu Hrvatske. Proglašen je nacionalnim parkom 1983. Brijunsko je otočje zaštićeno i otvoreno za posjete građanstvu i stranim turistima, no dio područja i otok Vanga su zadržali status rezidencije predsjednika republike. Prirodni fond Brijuna se sastoji od 680 biljnih vrsta te od životinjskog svijeta. Povijest Brijuna se proteže od gospodarskog i kulturnog uspona u antici pa sve do kraja 19. stoljeća, kada otoci doživljavaju naglu transformaciju u elitno odmaralište. Rad se bavi prikazom i analizom Brijuna u geografskom te povijesnom i kulturnom kontekstu. Prvi dio iznosi podatke o geografskom položaju otočja te nešto o geomorfološkom postanku Brijuna. Nakon toga, analiziraju se povijesna razdoblja kroz arheološka nalazišta i građevine te slijed događaja koji su obilježili i doveli do sadašnjeg izgleda i stanja na Brijunima. Potom se prikazuje vrijeme prapovijesti i analizira tragove prvih živih bića na otočju. Osim toga, objašnjava se kako su prvi stanovnici živjeli u neolitiku i ranom brončanom dobu i kakve su nastambe gradili na Velom Brijunu. Nakon temeljite analize prvih ostataka naselja na otoku, obrađuje se i vrijeme Histra i rimsko doba na otočju. U dijelu naslovljenom kasnoantički nalazi u uvali Madona se govori o naselju Kastrum, bazilici sv. Marije i crkvi sv. Petra. Nakon toga, u dijelu o vojnoj arhitekturi prikazuje se te pobliže objašnjava 7 utvrda na Velom i Malom Brijunu izgrađenih u 19. stoljeću. Povijesni pregled završava prikazom i analizom stanja na Brijunskom otočju tijekom 20. stoljeća. U posljednjem poglavlju obrađuje se tema Brijuna danas, opisuju mogući projekti te potencijali koji otočje posjeduje te bi mogli biti iskorišteni u svrhu bolje kvalitete turističke ponude Brijuna.

1. OPĆA GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

Brijuni su najrazvedenija među skupinama otoka zapadnoistarske obale. Postoji 14 otoka i nalaze se sjeverozapadno od Pule. Ukupna površina otoka iznosi 7,3 km2, a dužina obalne linije je 46,4 km. Oko ¾ površine pripada Velom Brijunu. Osim kopna, granice Nacionalnog parka obuhvaćaju i okolno more te zajedno čine 36,3 km2 ukupne površine. Brijuni su proglašeni nacionalnim parkom 1983. Geološki i geomorfološki Brijuni su nastavak zapadne „crvene Istre". Po dubini Fažanskog kanala od 12m može se zaključiti da su Brijuni prije desetak tisuća godina bili sastavni dio Istre. Otoci su izgrađeni od horizontalnih ili tek malo nagnutih slojeva vapnenca kredne starosti. Na tim slojevima vapnenca postoji razmjerno debeli sloj karbonatnog smeđeg tla ili crvenice. Dizanje morske razine u posljednjih nekoliko tisuća godina i otapanje leda dovelo je do konačnog oblika obala i učinilo ih razvedenima. Najrazvedeniji otoci su Veli Brijun, Mali Brijun i Vanga. Obale na otocima su niske i kamenite, no zbog horizontalne slojevitosti pristupačne. U ponekim uvalama ima šljunka i pijeska: uvala Verige, Kozlac, Javorika, Dobrika, Vanga i dr. Klimatski, Brijuni su dio sjevernog Sredozemlja. Središnja godišnja temperatura na otočju je 13,9°C, srednja temperatura najhladnijeg mjeseca je 5,9°C, a srednja temperatura najtoplijeg mjeseca je 23,2°C. Specifičnost brijunske klime su razmjerno visoke vrijednosti zračne vlažnosti. Prosječna relativna vlažnost na Brijunima je 76%, dok nijedan mjesec nije ispod 70%. Vlažnost s obzirom na ljetne suše ima veliku važnost za vegetaciju. Najveće površine otoka su pod makijom. Nakon makije, travnjaci, parkovi i šume hrasta crnike i lovora čine većinu flore. Uz crniku, najčešće su zelenika, planika, smrdljika, tršlja, lemrika i mediteranska divlja ruža. Značajno je ovdje napomenuti da nigdje na jadranskoj obali nema ovako cjelovitih površina crnike s lovorom kao na Brijunskom otočju. Pejzažni parkovi i travnjaci komponente su krajolika Velog Brijuna te čine 2/5 njegove površine. Na manjim otocima nema travnjaka, osim nešto travnjaka na Malom Brijunu i Vangi. Većina otvorenih pejzažno-travnjačkih površina nekada su bili poljoprivredni prostori koji su tijekom povijesti dugo egzistirali, a zatim uglavnom zbog kuge i malarije bili napušteni.[1]

[1] Ivo Bralić, *Nacionalni parkovi Hrvatske*, Zagreb 1992., str. 95.

2. PRAPOVIJEST I NASELJE NA RTU GROMAČE

Najstariji tragovi živih bića mogu se vidjeti na rtu Ploče. To su tragovi dinosaura theropoda koji datiraju iz razdoblja mezozoika te su stari od 230 do 65 milijuna godina. Prema rekonstrukcijama, taj se dinosaur kretao na stražnjim nogama, a prednje noge su mu bile opremljene bodljama te su služile za obranu. Druga mjesta na kojima su pronađeni tragovi dinosaura jesu rt Trstike i rt Kamik. Tamo su pronađeni tragovi dinosaura sauropoda i ornithopoda. Osim tragova dinosaura, na otoku Vangi pronađeni su i okamenjeni ostaci diluvijalnog goveda. Najstarije naselje na otočju Brijuni nalazi se u uvali Soline na Velikom Brijunu. Ono datira iz razdoblja srednjeg neolitika i traje u rano brončano doba, od oko 4500. do 3000. god. prije Krista. Vrlo blaga klima i izdvojenost, a time i sigurnost, te povoljni uvjeti bili su razlozi koji su pridonijeli ranoj naseljenosti otočja. Rt Gromače je najstarije naselje paleomediteranskog čovjeka. To naselje se nalazilo na otvorenom. Zemunice su bile ukopane u zemlju, prekrivene prepletenom trstikom oblijepljenom glinom. Te zemunice nalazile su se uz prirodnu močvaru i prirodno skupljalište morske soli. Uz naselje na rtu Gromače pronađeno je neolitičko oruđe i oružje koje je izrađeno od kamena s južnih obronaka Alpa, te također keramika s metličastim ornamentom. Osim oruđa i oružja, pronađeno je i nekoliko metalnih predmeta i pečata od pečene gline.[2]

3. HISTARSKE GRADINE

Sredinom drugog tisućljeća pr. Kr. Brijune su naseljavali Histri. Histri su bili zapadnoilirsko pleme. Ostaci njihovih gradina mogu se vidjeti na pet uzvisina na otoku Veli Brijun. Najvažniji se nalaze između luke i zaljeva Verige.[3] Gradinsku kulturu na Brijunima prikazuju ostaci ilirskih gradina, tj. ostaci više naselja izgrađenih na uzvisinama. Histarske gradine su bile opasane obrambenim bedemima, a dominantno mjesto u njima pripadalo je akropoli. Iliri su bili narodi koji se bavio ratarstvom, stočarstvom, lovom i ribolovom. Bili su dobri moreplovci i nisu prezali od gusarenja. Stoljećima su gusto naseljavali područje Brijuna.[4] Obrambene zidine

[2] Vlasta Begović, Ivančica Schrunk, *Brijuni; prošlost, graditeljstvo i kulturna baština*, str. 18.
[3] I. Bralić, *Nacionalni parkovi* , str. 98.
[4] Miroslav Sinčić, *Brijuni, otoci djevičanske ljepote*, str. 15.-18.

Histra kružnog su ili eliptičnog oblika te se u potpunosti prilagođavaju terenu na kojem su izgrađene. Izgrađene su od velikih kamenih blokova, tehnikom suhozida. Kao koncentrični prsteni opasuju dva ili tri naseobinska prostora. Ponegdje se između dva obrambena zida nalaze zašiljeni kameni blokovi usađeni okomito ispred bedema. Bedemi su, osim za obranu, bili i nastambe za ljude i životinje. Na prostorima gradinske kulture pronađeno je obilje nalaza glinenog posuđa, te brončanog posuđa, tzv. situle, koja su bile ukrašene prizorima iz rata i lova u plitkom reljefu. Gradine su iznimno očuvane, ali uglavnom neistražene. Gradina u uvali Verige na otoku Veli Brijun kružnog je tlocrta. To naselje je opasano trima bedemima u suhozidu. Dobro je očuvan ulaz koji je izgrađen kao labirint. Takva gradnja ulaza omogućavala je dobru obranu od iznenadnih napada neprijatelja. Na istočnoj padini brda nalazio se zdenac za vodu koji je bio usječen duboko u stijeni. Gradinska utvrđenja slična ovome nalaze se i na drugim mjestima na Velikom Brijunu. To su naselja Antunovac, Petrovac, Straža, Javorika i na brežuljku iznad uvale sv. Nikole na Malom Brijunu. Na brdu Rankun pronađena je građevina kružnog tlocrta i ilirski grob dolmenskog tima iz 18. st. pr. Kr. Postoji još jedna takva građevina na brežuljku Javorika. Pretpostavlja se da su Histri koristili kamenolome i solane, a možda i znatne poljoprivredne površine na otočju. Uloga gradina pretežito je bila vojna, tj. nadziranje plovidbe i prilaza Puli.[5] Histri su štitili svoje granice te su tako dolazili u sukobe s Rimljanima u drugom i trećem stoljeću. Rimljani su trebali histarske gradine kako bi ondje uspostavili vojno uporište i vojnu bazu. Vojni sukobi Rimljana i Histra odvijali su se od 183. do 177. god. pr. Kr. O tim sukobima pisao je rimski povjesničar Tit Livije.

Sukobi Histra i Rimljana završavaju kada rimski konzul Gaj Klaudije Pulher razara i osvaja glavno histarsko gradinsko naselje *Nesactium*.[6]

4. RIMSKO DOBA

Objekti iz prvog stoljeća prije Krista nastali su u doba Rimljana. Od svih građevina ponajbolje je očuvan reprezentativan uzorak rimskoga ladanjskoga graditeljstva u zaljevu Verige, na istočnoj obali otoka Veli Brijun. U toj vili mogu se vidjeti stambene

[5] V. Begović, I. Schrunk, *Brijuni*, str. 20.-22.
[6] Isto, str. 23.

prostorije za gospodara, prostorije za poslugu i robove, prostorije za prešanje grožđa s bazenom za taloženje i vrenje mošta te velike podrumske prostorije za više od 25.000 litara vina. Osim toga, postojao je i vodovod s pitkom vodom.[7] S dolaskom rimske vlasti na područje Brijuna počeo je procvat urbanizma i graditeljstva u kolonijama i na obalnim posjedima. Stvara se urbana elita koju čine veleposjednici i vlasnici manufaktura. Političke promjene, promjene u strukturi stanovništva, naseljima i izgledu krajolika započele su u Cezarovo doba te došle do izražaja u Augustovo doba. Počinje doba velikog gospodarskog razvoja, uzgoj vinove loze i maslina. S Rimljanima na otoke dolazi maslina, vinova loza i robovlasnički sustav (Iliri su živjeli u plemenskom uređenju).[8] Proizvodile su se amfore, keramika i građevni materijal.[9] Brijuni su bili zaokruženi posjed te su bili vrlo važni zbog svoje izdvojenosti i lake obranjivosti. Položaj brijunskog posjeda nije dokumentiran, no Mate Suić smatra da su Brijuni imali svoju posebnu upravu i prije osnivanja agrarne kolonije u Puli i zadržali je dalje i nakon dedukcije.[10] Postanak rimske kolonije odredio je povijesni tijek Brijuna sve do franačke vlasti u Istri. Doba od Augusta do Nerona vrijeme je intenzivne gradnje na Brijunima. Gradile su se pretežito rustične, ali i jedna maritimna vila. Pretpostavlja se da su vlasnici brijunskog posjeda bili članovi senatorske obitelji Lekanije. Osim žigova na amforama i krovnim crjepovima na vilama, nema direktnih dokaza da su Lekanije posjedovali Brijune.[11]

4.1. *Villae rusticae*

Ostaci rimskih vila nalaze se na nekoliko mjesta na Velom i Malom Brijunu. Rustične su vile bile središta velikih zemljišnih posjeda. One su imale poljoprivrednu funkciju i služile su za smještaj i preradu poljoprivrednih proizvoda, ali i za boravak vlasnika i njegovih gostiju. Izgrađene su na povišenim platoima te su tlocrtnog U- oblika. Njihove prostorije s tri strane okružuju prostrano dvorište. *Villa rustica* na lokalitetu Kolci smještena je iznad rta Tar, na platou ispod vrha Vrbanj na poluotoku Barbanu. Datira iz prvog stoljeća prije Krista. Bila je isključivo gospodarski objekt. U njoj su se nalazila četiri tijeska za masline i veliki podrum za maslinovo ulje, *cella olearia*. Na

[7] Petar Vidaković, *Nacionalni parkovi i zaštićena područja u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990., str. 283.
[8] I. Bralić, *Nacionalni parkovi*, str. 98.
[9] Begović, Schrunk, *Brijuni*, str. 25.
[10] Isto., str.27
[11] Isto., str.27.

jugozapadnom dijelu vile nalazilo se devet prostorija, kao stambeni dio za upravitelja imanja i radnike-robove. Na sjeveroistočnoj strani vile bili su doliji za smještaj maslinova ulja te bazen za taloge nečistoća iz maslinova ulja prije punjenja dolija. Uz obalu nalazila se luka i mol za pristajanje brodova. Na zapadnom dijelu Velikog Brijuna nalazi se rustična vila u uvali Madona. Od prvog je stoljeća bila dograđivana i pregrađivana u nekoliko faza. Nalazi se unutar takozvanog Kastruma. Prema V. Girardi Jurkić, bila je izgrađena na mjestu starijeg rimskog objekta s kraja drugog i početka prvog stoljeća prije Krista, dok Robert Matijašić smatra da je *villa rustica* prva faza izgradnje na lokalitetu.[12] Izvorna vila u uvali Madona imala je veliki vinski podrum i tri tijeska za grožđe. Mol je služio za transport poljoprivrednih proizvoda. U dvorištu se nalazila velika cisterna koja je služila za prikupljanje kišnice s krovova. Stagnacija se javlja u drugom stoljeću kao posljedica pada u proizvodnji maslinova ulja te političkih i posjedničkih promjena u Istri. U trećem stoljeću dvorište se nadopunjuje *fullonicom*, odnosno radionicom za bojanje tkanina. Oko vile nastaje kasnoantičko naselje. Na sjeveroistočnom djelu Velog Brijuna nalazi se rustična vila u uvali Verige. Prirodni izvor pitke vode na brdu Gradina pogodovao je njezinom razvoju. Prostire se gotovo u potpunosti u smjeru sjever-zapad. Vila je gospodarski objekt s izraženom ladanjskom funkcijom. Podovi prostorija bili su popločeni crno-bijelim mozaikom od kojeg su sada ostali samo neznatni tragovi.[13]

4.2. Maritimna vila i hramovi

Maritimna vila je izgrađena kao središte velikog rezidencijalnog posjeda. Nastala je tako što je rustična vila u uvali Verige proširena u dva dijela. Na istoj terasi kao i rustična vila nastaje *villa urbana*, a niža terasa je koncipirana kao šetnica te se tamo nalaze prostorije za goste. Maritimne vile bile su projekti bogatih elita i centri priobalnih posjeda. Pokazuju bogatstvo i vlasnikov prestiž. Vila se sastojala od funkcionalno odvojenih cjelina: rezidencijalnog dijela, hramova, portika, palestre, terma, vrtova i odvojenog gospodarskog objekta s pristaništem. Hramovi se nalaze na dnu uvale Verige. Polukružni portik zatvarao je postavu od tri hrama. Pročelja hramova su bila okrenuta prema moru. Stupovi su izgrađeni od bijelog istarskog

[12] Isto, str. 40.
[13] Isto, str. 36.-44.

vapnenca pravokutnog presjeka. Svi hramovi su uzdignuti na postamentima. Građevno najočuvaniji je hram Venere, zaštitnice plovidbe i pomorskih putovanja. Venerin hram smatran je i njezinim svetištem. Jedan od stupova restauriran je u punoj visini i nosi korintski kapitel. Na području hrama pronađeni su ulomci rozeta koji su bili dio ukrasa hrama. Osim rozeta, pronađeni su i dijelovi statue po kojima se zaključilo da se radi o statui Afrodite. Od Neptunova hrama ostali su sačuvani temelji i dio postamenta hrama, početak zidova cele kao i dio temelja stubišta. U blizini hrama pronađeni su ostaci s atributima božanstva koji potvrđuju da je hram posvećen Neptunu. Pronađen je reljef Tritona koji svira školjku, fragment kapitela na kojemu je umetnut trozub i fragment s prikazom Erosa koji jaše na delfinu u lovu na Tritona. Srednji hram je hram nepoznatog božanstva.[14]

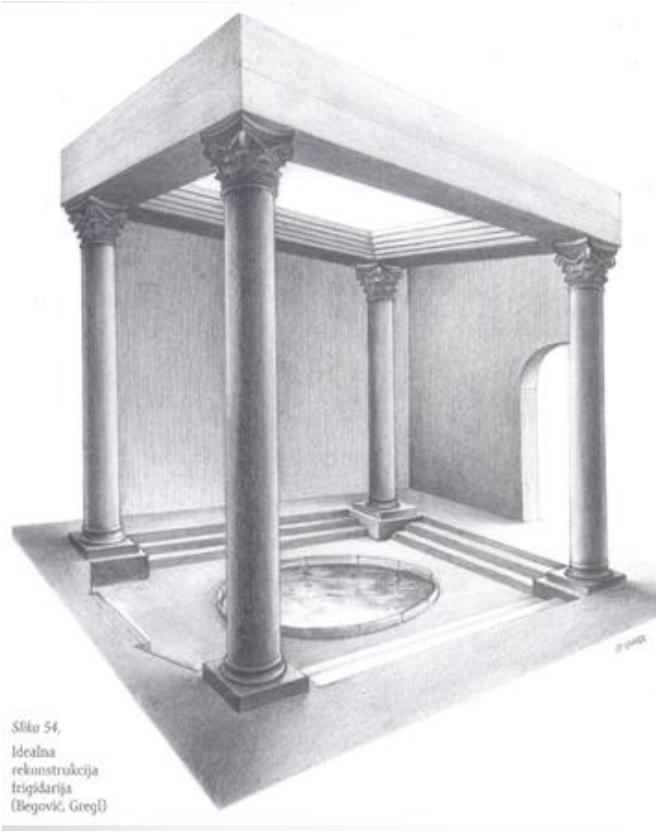
4.3.Terme

Terme su bile objekt koji je bio izgrađen na dvije razine, u svrhu vježbanja u zatvorenim prostorijama te za kupanje. Na gornjem katu imale su središnju dvoranu iza koje se prostirao vrt. Uz središnju dvoranu nalazili su se bazeni za hladnu, toplu i vruću vodu te parna kupelj. Kotlovnice u supstrukcijama zagrijavale su vodu i podove. Ispred terma bio je bazen za živu ribu s pregrađenim komorama za držanje različitih vrsta ribe. Donja razina termi danas je djelomično ispod razine morske površine. Malim akveduktom terme su bile spojene s izvorom pitke vode na brdu Gradina. Bile su spojene s bazenima u koje se pohranjivala voda. Frigidarij je terma s okruglim bazenom. Pod frigidarija bio je obložen velikim kamenim pločama i popločen crno-bijelim mozaikom. U sredini terme bazen je bio spušten u pod. Stube i sjedala okružuju bazen s tri strane. S četvrte strane korita nalazio se izljev za vodu u kojemu je još vidljiva olovna cijev. Sudacij je prostorija kvadratičnoga vanjskog tlorisa. Unutarnji tlocrt parne kupelji je okrugao, s četiri dijagonalno postavljene polukružne niše u kojima su klupe za sjedenje. Ispod parne kupelji pronađene su peći obložene blokovima bazalta.

Kaldarij su također bile terme koje su imale dva bazena s vrućom vodom. Vrući zrak je zagrijavao prostor ispod poda bazena. Terme gube na značenju nakon

[14] Isto, str. 50.-54., 62.-68.

Konstantinova doba. Arheološki nalazi potvrđuju da se terme koriste u razdoblju od prvoga do šestog stoljeća. [15]

Slika 1. Idealna rekonstrukcija frigidarija (izvor: Begović, Vlasta - Schrunk, Ivančica, *Brijuni: prošlost, graditeljstvo, kulturna baština*, 2006., str. 76.)

5. KASNOANTIČKI NALAZI U UVALI MADONA

Uvala Madona nalazi se na zapadnoj strani otoka Veli Brijun.[16] Ime joj dolazi od istoimenog otoka Madona koji je smješten s njezine zapadne strane. Uvala Madona prirodno je najzaštićeniji akvatorij Brijuna jer je osim otokom Madona zaštićena i poluotocima Rankun i Peneda sa sjeverne i južne strane te otokom Vanga s otvorenog mora.[17] Najvažniji kasnoantički nalazi u uvali su ostaci višeslojnog i kompleksnog naselja Kastrum, sagrađenog uz rustičnu vilu. Naselje je ključni arheološki lokalitet za poznavanje povijesti naseljavanja i gradnje na otočju.[18] Prema

[15] Isto, str. 72.-77.
[16] Isto, str. 95.
[17] Na i. mj.
[18] Na i. mj.

arheološkim istraživanjima, Kastrum spada u spontane formacije iz razdoblja antike. Godine 1952., arheolog Stefan Mlakar proveo je istraživanje kojim je naselje datirao u 2. st. pr. Kr. Prema pronađenim ostacima utvrdio je da je prvi antički objekt u uvali Madona bio vojni logor-pomorska baza iz vremena rimskih osvajanja Istre. Taj objekt kasnije je razrušen.[19]

Na tom je području u 1. st. pr. Kr. izgrađena velika *villa rustica* koja je služila za proizvodnju i spremanje vina. Kasnije, to jest u 1. st. pos. Kr., počinje se koristiti i za proizvodnju maslinovog ulja. Vila je više puta nadograđivana pa su tako uz nju izgrađene i nastambe za robove i radnike. Uz vilu je također izgrađen i reprezentativni objekt, napravljen od pravilno klesanih kamenih blokova. Talijanski arheolog M. Mirabella Roberti, koji je istraživao vilu u razdoblju od 1930. do 1940., datirao ju je u 1./2. stoljeće.[20] Prema nalazima ložišta i cisterni za vodu, utvrđeno je da se u 2. i 3. st. izgrađuje fulonika, to jest prostor za obradu i bojanje tkanine, za koje se voda dovodila iz močvarnog područja u blizini uvale Madona.[21] U 3. i 4. st. uz rustičnu vilu izgrađeni su novi sadržaji, cisterne, ložišta i krušne peći, čime se rješavala potreba stanovanja većeg broja stanovnika.[22] Kršćanstvo je postalo službena vjera 391., nakon čega se na Brijunima izgrađuju crkva sv. Marije i sv. Petra. Crkva sv. Marije smještena je u uvali Madona, u blizini morske obale i kasnoantičkog naselja. Crkva, glavnim ulazom okrenuta prema moru i otoku Madona, izgrađena je kao glavni sakralni objekt naselja.[23] Sv. Marija datirana je u 5. st., a prema obilježjima arhitekture crkve, smatra se da je na gradnju utjecala Teodorova bazilika u Akvileji. Na crkvi su izvršene brojne adaptacije i promjene unutarnje dekoracije, zbog čega je vrlo teško odvojiti faze gradnje.[24] Crkva sv. Petra pozicionirana je na izdvojenoj poziciji na brdu Petrovac. Crkva je izgrađena početkom šestog stoljeća, u doba kada bizantska vojska boravi na Brijunima. Ispred nje vidljivi su ostaci polukružnog utvrđenja koje je, zbog svojeg povoljnog položaja, služilo kao promatračnica.[25] Na prostoru crkve sv. Petra pronađeni su brojni antički nalazi poput dovratnika portala, dijela prozorske rešetke i oltara te ulomka kapitela.[26] U ranom

[19] Isto, str. 96.
[20] Isto, str. 97.
[21] Isto, str. 98.
[22] Isto, str. 101.
[23] Isto, str. 117.
[24] Isto, str. 118.
[25] Isto, str. 125.
[26] Isto, str. 129.

srednjem vijeku, uz crkvu sv. Marije izgrađen je benediktinski samostan. Samostan je s tri strane okruživao crkvu sv. Marije. Benediktinci, koji su u njemu boravili, obnovili su gospodarstvo i unaprijedili duhovne vrijednosti, a pod njihovim nadzorom na Brijunima dolazi do brojnih gospodarskih, kulturnih, etničkih i društvenih promjena.[27]

6. LUKA I NASELJE BRIJUNI

Luka Brijuni je plitka i stjenovita uvala, smještena na istočnoj strani otoka Veli Brijun, s pogledom prema naselju Fažana na istarskom kopnu. S obzirom na to da je područje luke Brijuni uvijek bilo izloženo jakim udarima vjetra, ona postaje pogodna za sidrenje brodova tek početkom 20. st., kada se izgrađuje luka.[28] Do 1331. otočje je u posjedu akvilejskih patrijarha koji radi sigurnosti grade dvokatnu kulu, tzv. Donjon, to jest branič-kulu. Donjon koji je bio smješten u luci Brijuni datiran je u 12. st. Služio je za stanovanje akvilejskih patrijarha, a kasnije i predstavnika Mletačke Republike. Osim kule, u 12./13. st. uz Donjon je izgrađena i stambena zgrada u kojoj je danas smješten Etnološki muzej.[29] Brijuni dolaze pod vlast Venecije 1331. te tako ostaje do 1797. Mletačka vlast na Brijune donosi blagostanje, a stanovništvo se bavi poljoprivredom i proizvodnjom soli i građevnog kamena iz brojnih kamenoloma na otočju. U to je vrijeme izgrađeno novo naselje, na području koje nam je danas poznato kao luka Brijuni. Izgrađen je i mletački kaštel koji je više puta bio nadograđivan, a posljednja nadogradnja odvija se krajem 19. i početkom 20. st.[30] Danas je u njemu smješten Arheološki muzej Brijuna.[31] Tijekom 12., 13. i 14. st., česte su epidemije kuge koja se prenosi trgovačkim brodovima. Kuga je u više navrata smanjila naseljenost otočja, a nakon kuge 1312. koja je uvelike uništila stanovništvo i stoku na području Velog Brijuna, otoci se naseljavaju novim stanovništvom. Ponovno haranje kuge 1504. gotovo je u uništilo stanovništvo. Tada je u naselju u luci Brijuni izgrađena crkva sv. Roka, zaštitnika od kuge, koja danas služi kao galerija. Nakon uzastopnih epidemija kuge, stanovništvo koje je do tada živjelo u naselju u uvali Madona seli se u novo naselje u luci Brijuni. Još uvijek nije

[27] Isto, str. 136.
[28] Isto, str. 138.
[29] Isto, str. 139.
[30] Isto, str. 140.
[31] Isto, str. 141.

poznato kada je točno stanovništvo napustilo uvalu Madona, ali se prema nalazima keramike pretpostavlja da se to dogodilo u 16. stoljeću.[32]

U blizini mletačkog kaštela, 1481. podignuta je gotička crkva sv. Germana. Crkva sv. Germana jednobrodna je crkva sa šiljastim lukovima na prozorima i ulazu te rebrastim svodovima tipičnim za razdoblje gotike. U požaru 1896. stradale su freske koje su ukrašavale unutrašnjost crkve. Nakon požara crkva je obnovljena te je sagrađena i sakristija.[33] U zidove crkve uzidani su brojni antički fragmenti iz rimskih vila pa je tako glava ovna, uzeta iz vile u uvali Verige, uzidana ispod krovišta kao vodoriga, što joj je bila i prvotna funkcija. Osim u zidove, fragmenti iz uvale Verige uzidani su i u pod pa je tako crno-bijeli mozaik prenesen iz rezidencijalnog kompleksa.[34] Nakon što kuga ponovno zahvaća Brijune 1590. i 1631., smanjuje se broj stanovnika, što prouzrokuje zarastanje livada u šikare i neuređenje otoka. Zbog toga močvare postaju leglo komaraca te se počinje razvijati malarija, što dovodi do propadanja Brijuna. Jedino naseljeno područje je luka Brijuni, koju čini mali broj vrlo bolježljivog stanovništva.[35]

7. VOJNA ARHITEKTURA

Pula postaje glavna ratna luka Austrijske Monarhije 1850., a s obzirom na to da su Brijuni zbog svojeg prirodnog položaja uvijek služili kao predstraža puljske luke, i oni preuzimaju vojnu funkciju. Tada se na otočju počinju graditi vojne utvrde te ih danas postoji ukupno sedam, od kojih su dvije na Malom Brijunu, a pet na Velom. Od svih tvrđava najvažnija je tvrđava Tegetthoff, izgrađena u razdoblju od 1864. do 1868. Tvrđava se nalazi na najvišem vrhu otočja, brdu Straža ili kako ga još nazivaju Vela Straža, na Velom Brijunu. Takav položaj omogućio je izvanredan nadzor nad prilaznim putevima. Ime dolazi od imena austrijskog admirala Wilhelma von Tegetthoffa koji je 1866. iz Fažanskog kanala, koji dijeli Brijune od kopna, krenuo u bitku protiv talijanske flote kod Visa. S obzirom na to da je tvrđava bila opremljena s dvadeset osam topova, bila je najveća i jedna od najmoćnijih tvrđava na Mediteranu. Utvrda je imala sve potrebne sadržaje za dulji boravak vojske, kao što su prostorije

[32] Isto, str. 142.
[33] Isto, str. 143.
[34] Isto, str. 144.
[35] Isto, str. 145.

za smještaj, sanitarije i kuhinja. Izgrađena je kao samostalni objekt na tri kata, kružnog tlocrta, s dvorištem u sredini.[36] Osim utvrde Tegetthoff, na Velom su Brijunu sagrađene i vojne utvrde Peneda, Cavarola i Naviglio. Tvrđava Peneda izgrađena je na istoimenom poluotoku Peneda, po kojem je i dobila ime, a ispred nje nalazi se svjetionik koji označava krajnji južni rub Brijuna. Izgrađena je u razdoblju od 1892. do 1902., a u izgradnji su korišteni novi materijali, poput betona i armiranog betona. Također, imala je i čeličnu kupolu koja je imala veliku otpornost na eksploziju. Sve to činilo je Penedu najmodernijom obrambenom građevinom svojega doba.[37] Tvrđava Cavarola prizemna je građevina pravokutnog tlocrta, izgrađena od 1901. do 1902. Tvrđava je smještena na rtu Kamik na Velom Brijunu.[38] Najvažnija utvrda na Malom Brijunu naziva se Brioni Minor, izgrađena na najvišem uzvišenju otoka. Utvrda je podignuta od 1895. do 1900. Brioni Minor ima nepravilan trapezast oblik te je okružena širokim rovom. Također, imala je i vlastitu električnu centralu koju je pokretao parni stroj. Južno od tvrđave Brioni Minor, u razdoblju od 1897. do 1900., izgrađena je tvrđava San Nicolò koja je dobila ime po lučici Sv. Nikole koju je branila.[39] Tvrđave Brijunskog otočja izgrađene su kao forovi, to jest izdvojene utvrde, a sve zajedno funkcionirale su kao jedna obrambena cjelina. U utvrdama je bilo smješteno oko 2000 austrijskih vojnika. Iako su za vrijeme austrijske vlasti Brijuni činili vanjsku obrambenu liniju grada i luke Pula, nakon Prvog svjetskog rata, kada je Pula pripala Italiji, Brijuni gube tu ulogu kao svoju primarnu funkciju jer ih talijanska vojska koristi za smještaj posade i skladištenje.[40]

8. BRIJUNI U 20. STOLJEĆU

Veliki značaj za Brijune u 20. stoljeću imala je obitelj Kuplewieser. Austrijski industrijalac i stručnjak za čelik Paul Kupelwieser kupio je Brijune 1893. Prema vlastitim riječima, kupio je otočje s namjerom da tamo provodi korisni godišnji odmor. Prvi precizni zemljovid Brijuna, izrađen od strane austrijske mornarice, Kupelwieser je koristio za planiranje daljnjeg uređenja otočja. Kupelwieseru su u pothvatima

[36] Isto, str. 147.
[37] Isto, str. 149.
[38] Isto, str. 150.
[39] Isto, str. 151.
[40] Isto, str. 154.

uređenja Brijunskih otoka pomogli brojni stručnjaci. U sanaciji biljnog pokrova i formiranju engleskog pejzažnog parka pomogao mu je šumski stručnjak Alojz Čufar. Za proizvodnju čuvenog „carskog sira“ i vrhunskog vina zaslužan je bio vinogradar i podrumar Žnidaršić. Također, započeta su i prva arheološka istraživanja koje je vodio Rudolf Weisshaupel, a kasnije Anton Gnirs.

Nakon što su Paula Kupelwiesera liječnici u Londonu jedva uspjeli spasiti kada je teško obolio od malarije, vrativši se na Brijune započeo je raditi na sanaciji močvarnih područja koja su bila izvor bolesti.[41] Iz tog je razloga 1900. na Brijune pozvao, tada najpoznatijeg bakteriologa dr. Roberta Kocha. Koch je sanirao malarična područja i iskorijenio malariju s otoka te je u njegovu čast bečki kipar J. Engelhort izradio spomenik u kamenolomu na Brijunima.[42] Nakon što je riješen problem malarije, počinje ubrzan razvoj Brijuna pa se tada uređuju šume i parkovi te dovode egzotične biljne vrste iz Grčke, Španjolske, Egipta i Bliskog istoka. Izgrađena je i luka i vodovod te spremište za čamce koje se još naziva i „Doktorova kuća“ jer je u njoj boravio doktor Otto Lenz. U to vrijeme započinje i izgradnja cesta i hotela: Neptun I, Neptun II, Neptun III i Karmen te zimskog bazena s grijanom morskom vodom, prvog takvog u Europi. Osim egzotičnih biljnih vrsta, dovedene su i brojne životinjske vrste poput egzotičnih ptica, muflona i jelenova. Od 1912. na otoku Veli Brijun postoji i zoološki vrt za životinje iz Azije i Afrike. Sve to dovelo je do uzdignuća Brijuna u svjetski poznato ljetovalište. Nakon što je 1919. umro Paul Kupelwieser, naslijedio ga je sin Karlo. Unatoč brojnim nevoljama i zaduženjima, Brijuni se i dalje razvijaju te se 1922. gradi igralište za golf, tada najveće u Europi. Osim golfa, na otocima su se razvijali i drugi sportovi poput tenisa, jahanja i pola.[43] Prvi svjetski rat zaustavlja razvoj turizma te Brijuni, zbog svojeg položaja, dobivaju obrambenu ulogu. Nakon rata, otočje dolazi pod vlast Italije te talijanski aristokrati počinju graditi luksuzne vile. U to vrijeme Brijuni ponovno dobivaju turističku funkciju. Na Brijunskom otočju, koje je i dalje ekskluzivno turističko odredište, razvijaju se novi sadržaji te se uspostavljaju redovite parobrodske linije s Trstom i Venecijom, a uvodi se i hidroavionska linija. Veliku važnost za turizam Brijuna imaju sportski tereni na kojima se redovito održavaju turniri u tenisu, golfu, konjaničkim utrkama i polu. Početak Drugog svjetskog rata definitivno prekida turizam, a otočje ponovno postaje vojno područje. Tada na

[41] Isto, str. 155.
[42] Isto, str. 156.
[43] Isto, str. 159.

otocima borave talijanske i njemačke mornaričke postrojbe, a tijekom rata tamo je premještena i talijanska Vojno-pomorska akademija.[44] U 20. st. izgrađene su brojne privatne vile na području Brijuna. Među najpoznatijima je Kupelwieserova vila, jednokatnica izgrađena na samom kraju 19. stoljeća u središtu luke Brijuni. Vila je smještena u blizini Kaštela i crkvice sv. Roka, a ime je dobila po njezinim vlasnicima, obitelji Kupelwieser.[45] Članovi obitelji Kupelwieser izgradili su i vilu Primorku. Godine 1907. Max Kupelwieser, brat Paula Kupelwiesera, dao je izgraditi vilu za svoju suprugu Berthu, koja ju je kasnije poklonila svojoj nećakinji.[46] Neke od vila služile su i kao rezidencije predsjednika Tita. Vila Jadranka iz 1926., smještena na zapadnoj strani otoka Veli Brijun, služila je kao službena rezidencija od 1949. do 1953.[47] Osim vile Jadranke, i Bijela vila, također izgrađena na zapadnoj strani Velog Brijuna, bila je Titova ljetna rezidencija. Godine 1953. izgrađena je vila Brijunka, u neposrednoj blizini naselja Kastrum. Vila, smještena na obali mora, ispred crkve sv. Marije, izgrađena je od bračkog kamena i ima pogled na otočić Pusti i otok Vangu.[48] Nakon što je 1983. Brijunsko otočje proglašeno Nacionalnim parkom, započinje novi oblik turizma na Brijunima, koji se održao sve do danas.[49]

9. BRIJUNI DANAS

Brijuni, koji su danas Nacionalni park, među najatraktivnijim su turističkim područjima Hrvatske. Dio otoka ima funkciju predsjedničke rezidencije koja služi za boravak hrvatskih predsjednika i njihovih gostiju. I dalje se koriste hoteli u kojima borave brojni gosti te je razvijen i kongresni turizam.[50] Sport je još uvijek neizostavni dio turističke ponude Brijuna pa se tako ponovno koriste golf igrališta koja su obnovljena, a održavaju se i golfski turniri.[51] Od 2004. ponovno se uvode i turniri u polu.[52] Razvijen je i nautički turizam pa se tako organizira i ronjenje u zaštićenom akvatoriju.[53] Vjerojatno najpoznatija atrakcija Brijuna su brojne životinjske vrste. Safari park

[44] Isto, str. 160.
[45] Isto, str. 161.
[46]Isto, str. 163.
[47] Isto, str. 161.
[48] Isto, str. 162.
[49] Isto, str. 166.
[50] Isto, str. 167.
[51] Isto, str. 174.
[52] Isto, str. 176.
[53] Isto, str. 174.

obuhvaća velik broj egzotičnih životinja koje tamo slobodno žive.[54] Zbog očuvanja prirode, na otočju je moguće kretati se samo pješice, biciklom, solarnim automobilom ili solarnim vlakom iz kojeg se mogu razgledavati životinje.[55] Zoološki vrt, koji je dugi niz godina bio posebna atrakcija ovog područja, danas ne postoji jer su životinje prebačene u zoološke vrtove na kopnu.[56] Na poluotoku Peneda smješten je rezervat za rijetke ptičje vrste, a na gotovo cijelom području Velog Brijuna nalazi se engleski pejzažni park s početka 20. stoljeća. Park je izradio šumar Alojz Čufar, koji je u njega uklopio palme, oleandre, livade i brojne druge vrste grmova i stabala. U pejzažnom parku svoje mjesto je našla i stoljetna raspuknuta maslina te brijunski kamenolomi.[57] Osim prirodnih atrakcija, na otocima se nalaze i muzeji i galerije, a u tvrđavi Brioni Minor, na Malom Brijunu, tijekom ljeta se održavaju kazališne predstave kazališta Ulisyes.[58]

Slika 2. Oleandar uz Gradinu (izvor: Begović, Vlasta – Schrunk, Ivančica, *Brijuni: prošlost, graditeljstvo, kulturna baština*, 2006., str. 172.)

10. POTENCIJALI BRIJUNA

Godine 1986. pri izradi konzervatorske studije, zbog nemogućnosti uvida u stanje čitavog prostora, valorizacijom je obuhvaćen samo prostor Velog Brijuna i memorijalna cjelina otoka Vange. Uzimaju se u obzir i značenje objekata unutar jednoga, malog, ali povijesno i geografski zaokruženog područja, uspostavljena

[54] Isto, str. 167.
[55] Isto, str. 176.
[56] Isto, str. 167.
[57] Isto, str. 171.
[58] Isto, str. 169.

vrijednosna hijerarhija priznaje povijesno-umjetničke, društvene i ostale kriterije. Lokaliteti od izuzetnog značenja dijele se prema određenim kriterijima u mikrocjeline (Kastrum, Verige, Centralna zona, Krasnica/Vanga) te su im pridruženi i sustav fortifikacija na Penedi, a prvoj su grupi lokaliteta od izuzetnog značaja (prapovijesno naselje Gradina, antički kompleks na lokalitetu Verige, bizantski Kastrum, bazilika sv. Marije i crkva sv. Petra). Također se pridružuju: paleontološki nalazi na rtu Vrbanj (Barban); zatim lokalitet Gromače, tvrđava Tegetthoff i Veliki for na Malom Brijunu; primjerci fortifikacijske arhitekture u sustavu pomorske pojasne tvrđave, jedine na cijelom Jadranu, "kuća za čamce" - čamčarnica - jedinstvena u koncepciji, smještaju, jedina u cijelosti sačuvana secesijska građevina na Brijunima; vidikovci na Ciprovcu (Javornik) i Salugi - jedinstveni primjeri inženjerske arhitekture toga tipa s kraja 19. stoljeća te hotel Istra - memorijalni spomenik.[59] S druge strane postoje problemi i ograničenja korištenja prostora na otocima. U slici o vrijednostima Nacionalnog parka dominira simbolika političke rezidencije, dok prirodne i povijesne vrijednosti nisu u cijelosti poznate široj javnosti. S gledišta prostornog uređenja i zaštite područja Nacionalnog parka Brijuni važnim se ocjenjuje:

• nedovoljna posjetiteljska pristupačnost atraktivnim lokalitetima umanjuje atraktivnost nacionalnog parka;

• standardna ponuda posjetiteljima svodi se na uski dio ukupnih vrijednosti te su izostali elementi lokalne prepoznatljivosti otočja i povijesnog kontinuiteta;

• odnos prostor očuvane prirode i kultiviranog dijela (i posebno izgrađenog) zahtjeva uspostavu stupnjevane zaštite i specifičnih oblika posjećivanja;

• nepostojanje jedinstvenog sustava gospodarenja i vođenja turističke djelatnosti otežava gospodarske i ekološke učinke;

• ostali otoci danas nisu pripremljeni za posjećivanje (npr. Mali Brijun, Sv. Jerolim) te su zbog toga potrebna znatna ulaganja u njihovo puno osposobljavanje za uključenje u ponudu otočja;

• postoji velik i neiskorišten potencijal u postojećim objektima središnje zone Velog Brijuna, uz ocjenu o zapuštenosti dijela građevina i postojanju znatnih prostornih rezervi za razvoj;

[59]http://www.mgipu.hr/default.aspx?id=8183 (pristupljeno 12. rujna 2018.)

• dosadašnja raznolikost turističke ponude ne zadovoljava (osobito stacionarni dio), te su mogući znatno bolji kvalitativni učinci koji ne narušavaju temeljne značajke prostora poboljšanjem promidžbe;

• ugroženost graditeljske baštine izražena je prvenstveno kroz zapuštenost i propadanje dijela građevina i devastaciju nekih prostora kao što su npr. ostaci građevina vojske bivše Jugoslavije, što nalaže brza sanacijska i preventivna ulaganja;

• postojanje neprimjerenih sadržaja (ZOO, Safari) zahtijeva prostorne intervencije i prenamjenu tih prostora za novu ponudu.

• nekvalitetna i necjelovita opskrbljenost infrastrukturom ima negativan funkcionalni i ekološki utjecaj, osobito neriješen sustav odvodnje.

Ciljevi prostornog razvoja i uređenja polaze i od osobitih vrijednosti obuhvaćenog područja, priznaju i prostorne promjene uvjeta korištenja i povećanu dostupnost prostora posjetiteljima.

Ovim Prostornim planom NP Brijuni afirmira kategorije zaštite. Tako se u prostornome planu otočja navodi da sve oblike razgledavanja treba razvijati kao dio temeljne ponude Nacionalnog parka sa svrhom unaprjeđenja odnosa posjetitelja prema okolišu. Stoga upoznavanje s vrijednostima nacionalnog parka mora biti osmišljeno tako da potiče na promišljanje o potrebi i smislu očuvanja okoliša općenito. Na tim je osnovama potrebno osmisliti sadržajno obogaćivanje ponude uključivanjem različitih programa posjećivanja te uključiti Fažanu (i Pulu), kao polazna mjesta s prihvatnim i ostalim pratećim sadržajima koji su vezani za NP Brijuni, ali koji ne mogu biti u prostornom obuhvatu parka.

Prostornim planom NP Brijuni utvrđuju se i ciljevi zaštite i uređivanje prostora nacionalnog parka i to posebno: osnovnom funkcijom nacionalnog parka smatra se očuvanje prirodnog okoliša i graditeljskog nasljeđa, u izvornom i zatečenom obliku, te znanstveno-istraživačka, kulturna, odgojno-obrazovna i turističko-rekreacijska funkcija,

• jedinstven sustav opće zaštite, očuvanja i unapređenja osnovnih funkcija nacionalnog parka, - korištenje nacionalnog parka svim kategorijama posjetitelja pod jednakim uvjetima (jednodnevnim izletnicima i višednevnim stacionarnim turistima),

• "ekološki kapacitet" morskih i kopnenih prirodnih sustava, optimalni broj višednevnih i dnevnih posjetitelja i način posjećivanja nacionalnog parka, određuju se područja za rekonstrukciju ili gradnju na način primjeren uvjetima zaštite i uređivanja prostora nacionalnog parka,

• utvrđuju se kapaciteti prostora u odnosu na sadržajnu strukturu planirane turističko-ugostiteljske ponude, određuju se etape ostvarivanja plana u cilju zaštite nacionalnog parka, sukladno s naprijed navedenim, utvrđuju se glavni ciljevi i temeljna načela zaštite i uređenja prostora Nacionalnog parka Brijuni (NP):

• maksimalno afirmirati kategoriju zaštite "nacionalni park" koji čini sustav temeljen na prirodnim vrijednostima i djelovanju čovjeka kroz povijest,

• zaštitu provoditi na cijeloj površini parka pa tako i u zonama posebnih uvjeta korištenja i to na temelju utvrđene valorizacije prirodne i graditeljske baštine,

• uvjete korištenja prostora odrediti na temelju stupnjevane zaštite, s propozicijama za određene dozvoljene intervencije u prostoru osnovnih kategorija zaštite i korištenja,

• zaštita okoliša mora biti integralna sastavnica uređenja i korištenja prostora, kako u izradi dokumenata prostornog uređenja tako i u sustavu gospodarenja prostorom,

• sve oblike razgledavanja NP razvijati kao temeljni dio ponude sa svrhom unaprjeđenja odnosa posjetitelja prema zaštićenom prostoru i boljeg upoznavanja sa svim vrijednostima,

• povećati prostor posjećivanja na prostore donedavno nepristupačne posjetiteljima i primjereno obogatiti posjetiteljsko-izletničku komponentu,

• uključiti prostore otočja i akvatorij u širi i specifični posjetiteljski turizam vezan na posebne atraktivnosti i programe (kultura, obilazak sustava tvrđave, rekreacija, edukacija, znanost, istraživanje, zdravstvo),

• sadašnja raznolikost oblika korištenja prostora i sadržaja (rezidencijalna zona i zona posebne namjene - koje su u procesu promjena uvjeta korištenja), priznaje se kao specifičnost ovog NP na temelju koje treba unaprijediti atraktivnost parka, a dio neprimjerenih sadržaja postupno isključiti,

• uspostaviti novu kvalitetnu i prostoru primjerenu turističku koncepciju i tome odgovarajuće upravljanje u skladu s uvjetima zaštite i korištenja prostora, utemeljeno na cjelovitom prostorno-funkcionalnom konceptu,

• uvjete korištenja odrediti na temelju stupnjevane zaštite s propozicijama za određene dozvoljene intervencije u prostoru osnovnih kategorija zaštite i korištenja.

Brijuni su već za vrijeme Kupelwiesera bili preteča ekološkog pokreta. On je u industrijskom dobu stvorio relaksirajuću oazu za Europljane 20. st. Od tada do danas na ovome su otočju boravili mnogi istaknuti gosti. Oni su bili gosti ili austrijskog poduzetnika Kupelwiesera ili predsjednika SFRJ Tita. Neki od poznatih gostiju otočja tako su bili: pisci Thomas Mann i James Joyce, nadvojvoda i prijestolonasljednik Franz- Ferdinand, Indira Ghandi, kraljica Elizabeta II., predsjednik Egipta Naser, poznati glumci poput Sofije Loren, Elizabeth Taylor, Richarda Burtona i dr. Nadalje, kao neke od glavnih prednosti ovog otočja mogu se navesti prirodne ljepote, ugodna mikroklima i povijesni ostaci te se treba naglasiti kako je sadašnji izgled otoka uvelike[60] realizacija projekta poduzetnog austrijskog industrijalca. Tako da osim što je djelo prirode, Veli Brijun se može promatrati i kao autorsko remek-djelo. Realizacija projekta kao što je ovaj na Brijunima nema mnogo na svijetu. U sadašnjem obliku, Brijuni mogu biti trajna inspiracija za buduće naraštaje i model onoga što se može postići vizijom te napornim radom i upornošću.

10.1. Pejzažna i kulturno-povijesna ostavština Brijuna

Glavni potencijal Brijunskog otočja je u njihovom jedinstvenom spoju mediteranske prirode, dalekovidne vizije pejzažnog arhitekta i kulturno-povijesne ostavštine. Može se reći da je posebnost Brijuna upravo u tome da se nigdje na svijetu ne može naći ovoliki broj privlačnih karakteristika na sedam kvadratnih kilometara otočne zemlje.[61]

[60] Anić, V. i M.: *Brijuni, kamerom zaljubljenika*, 2001., str. 10.
[61] Isto, str.11.

Uz svoju viziju otočja i uz pomoć A. Čufara, Paul Kupelwieser je početkom dvadesetog stoljeća izgradio mnoge staze i putove koji su najčešće prolazili kroz uske gudure kamenoloma, rubove livada te kroz šume. Na taj su način putovi vršili svoju funkciju i nisu kvarili ljepotu otočnog pejsaža.[62] Danas na otočju postoji veliki broj starih, slikovitih staza koje se nalaze izvan dosega glavnih asfaltiranih prometnica. Ove stare staze posjetitelje Brijuna vode kroz šume, do skrivenih crkvica, utvrda, hipodroma te novih proplanaka i vidikovaca.[63] Kupelwieserove su staze često obrasle travom ili pokrivene lišćem te su mudrim planiranjem polako srasle s okolišem i postale sastavni dio idiličnog pejzaža.[64] Bijele prečice preko livada upućuju na izmjene okoliša kako bi se ispunila potreba za udobnošću i brzinom. Novi ekološki trendovi u suvremenom svijetu su tako postupno na otok doveli ljude koji znaju cijeniti opuštajuću atmosferu starih putova.[65] Nasuprot stazama i pejzažnim parkovima na otoku, koji su nastali utjecajem ljudi, na nekim predjelima Velog Brijuna još se mogu vidjeti šume hrasta crnike protkane gustom makijom.[66] Važan prirodni element Brijuna je i mikroklima bez velikih kontrasta tijekom godine te blagi povjetarac koji ne dopušta da zrak postane težak i vruć.[67]

Osim prirodnih znamenitosti, kao neki od zaštitnih znakova Brijuna su i povijesni spomenici kao što su rimska vila, odnosno rimski ladanjski dvorac na tri terase koji se proteže u duljini od jednog kilometra duž zaljeva Verige. Na ovoj se lokaciji također nalaze i terme s bazenima za toplu i hladnu vodu te se pretpostavlja da je dvorac bio ljetnikovac rimskih velikaša.[68] Tu je i Venerin hram koji je jedan od najstarijih primjera sakralne arhitekture na otoku.[69] Iako je rimska vila izgrađena prvenstveno u svrhu odmora i razonode, bila je okružena brojnim gospodarskim zgradama, a čitav je kompleks vile zauzimao, za današnje pojmove, veliki prostor.[70] Prema zidovima na dnu mora može se zaključiti da se razina mora podignula i da je nekadašnji zaljev umnogome drukčije izgledao.[71] Na Velom Brijunu postoji nekoliko spomenika koji su podignuti u čast ljudima zaslužnim za povijest otoka, no nijedan nije podignut u čast

[62] Isto, str. 52.
[63] Isto, str. 53.
[64] Isto, str. 54.
[65] Isto, str. 55.
[66] Isto, str. 57.
[67] Isto, str. 58.
[68] Isto, str. 28.
[69] Isto, str. 29.
[70] Isto, str. 30.
[71] Isto, str. 31.

Paulu Kupelwieseru koji je i stvorio današnji imidž otoka.[72] Neki od glavnih motiva Brijuna su prizori na otoku koji su postali prave znamenitosti koje se mogu naći na mnogim fotografijama. Upravo su takvi zaštitni znakovi Brijuna ono što privlači nove goste na ovaj otok.[73]

Slika 3. Crkva sv. Germana na Velom Brijunu (http://www.rezerviraj.hr/crkve/41335-crkva-sv-germana-brijuni.html, preuzeto 11. rujna 2018.)

Poznata obilježja Brijuna su i ostatci građevina iz rimskog i bizantskog doba te zgrade iz srednjeg vijeka, poput četverokutne kule u blizini pristaništa i kaštela koji je naknadno povezan s kulom.[74] U brijunskoj luci nalaze se tri hotela s čamčarnicom (spremištem za čamce). Ove su zgrade djelomično s početka 20. stoljeća, a mogu primiti tristotinjak gostiju. Osim toga, na otoku se nalazi i sedamdesetak kilometara otočnih staza i više od 25 kilometara obale. Kao i sve otočne luke, tako je i brijunska luka veza otoka s vanjskim svijetom.[75] Brijunska luka je mjesto na kojem se danas mogu vidjeti jahte i jedrilice iz cijelog svijeta.[76]

Još jedan od kulturnih spomenika na Brijunima je i Bizantski kastrum; njegova je specifičnost u slojevitosti građevina, njihovoj zatvorenosti i zaokruženosti gospodarskih djelatnosti na malom prostoru, kao i činjenica da se život na tome

[72] Isto, str. 74.
[73] Isto, str. 12.
[74] Isto, str. 15.
[75] Isto, str. 16.
[76] Isto, str. 18.

mjestu zadržao od drugog stoljeća prije Krista pa sve do petnaestog stoljeća.[77] Posebnost ovog nalazišta su i ostaci gospodarskih uređaja koji su velikoj mjeri sačuvani. Podrazumijeva se da su ta sva mnogobrojna kamena postrojenja imala svoju funkciju.[78] Današnji lokalitet kastruma nudi svojim posjetiteljima uglavnom ogoljele zidove složene građevinske strukture te oni povremeno mogu vidjeti i tragove finog rada u kamenu i profinjenog graditeljskog majstorstva. [79] Nadalje tu je i kamenolom koji je bio izvor kvalitetnog kamena te tako za život na otoku u daljoj prošlosti od iznimna značenja; mediteranski način gradnje se temelji na kamenu kao osnovnom materijalu te se upravo tom materijalu može zahvaliti trajnost ostataka lokalnih povijesnih građevina. Tako mnoge venecijanske palače duguju svoju otpornost upravo kamenu iz brijunskih kamenoloma.[80] Pri svojem dolasku na Brijune, Paul Kupelwieser je zatekao kamenolom zatrpan ostacima otpadnog kamena te zarastao u korov. No, ubrzo je uvidio da bi sjenoviti usjeci mogli postati odmorišta te je uz njih izgradio staze i postavio klupe. Kamen je iskoristio kako bi stvorio mreže putova na otoku. Za razliku od kastruma i rimske vile, postoje i manje poznate povijesne građevine kao što su gradine iz predrimskog doba, crkvica sv. Petra iz 6. stoljeća te austrougarska utvrda Tegetthoff. [81] Brijuni imaju specifičan i kompleksan status; nenaseljeno su područje, a zbog brojnih se povijesnih građevina mogu promatrati kao muzej na otvorenom.

Dok planski uređene površine otočje čini velikim parkom, zbog autohtone flore i faune su proglašeni nacionalnim parkom. Osim toga, smatraju se i safari parkom zbog toga što se čitavim područjem slobodno kreće velik broj životinja.[82] Novija prošlost Brijuna se povezuje s vojnom funkcijom; tako su nastale utvrde na Malom i Velikom Brijunu pri čemu je utvrda na Velom Brijunu najveća austrougarska utvrda na Jadranu. Ujedno, utvrda Tegetthoff je jednim svojim dijelom smještena ispod zemlje.[83] Građevine koje su krajem devetnaestog stoljeća stajale u brijunskoj luci danas se nalaze u dubini nacionalnog parka. Ovakav se današnji izgled otoka može zahvaliti vizionarskom djelu Austrijanca Paula Kupelwiesera.[84] Još jedna od prirodnih

[77] Isto, str. 36.
[78] Isto, str. 37.
[79] Isto, str. 39.
[80] Isto, str. 45.
[81] Isto, str. 50.
[82] Isto, str. 48.
[83] Isto, str. 51.
[84] Isto, str. 19.

znamenitosti Brijuna je more koje okružuje Brijunsko otočje; ono se ističe svojom čistoćom i prozirnošću te bogatim biljnim i životinjskim svijetom. Osim toga, u moru, kao i na samom otoku, postoje arheološka nalazišta.[85]

10.2. Otok sporta

Kao jedan od motiva koji se spominje uz Brijune su i golf tereni; početkom 20. st. su se na Brijunima održavala natjecanja i turniri u najrazličitijim sportovima. Oni koji su dolazili na otočje bili su pripadnici europske aristokracije, najutjecajniji industrijalci, umjetnici, poznati ljudi iz Australije, Sjeverne i Južne Amerike.[86] Amerikanci koji su posjećivali Brijune imali su svoje okupljalište u newyorškom hotelu *On the Park,* dok su engleski turisti mogli dobiti sve informacije o Brijunima kod londonskog predstavnika A. Dietricha, 16, Waterloo Place, Regent Street. [87] Jedan od tadašnjih posjetitelja Brijuna je zapisao da je ondašnji aktivni/ sportski život nešto najmodernije i najbolje što je vidio te da takvu organizaciju američke kolege još uvijek ne mogu dostignuti. Aktivan odmor na otočju se tada sastojao od lova i ribolova, sportova kao što su golf, polo, tenis, stolni tenis, kriket, jedrenje, skvoš, atletika, biciklizam, biljar, šah i dr. Vjerojatno se igrao i nogomet te boće. Konkretno, o golfu na Brijunima iz razdoblja od 1923. do 1929. pronađeno je tek nekoliko zabilješki, no od srpnja 1929. počinje izlaziti *Rivista illustrata di sport e mondanità del Polo e Golf Club di Brioni.* Također, pisalo se i o teniskim terenima te se tako može iscrpno čitati o rezultatima i duhu susreta iz 1931.[88] Zbog zahtjeva golfera teren je doživio nekoliko većih preuređenja te se stalno poboljšavao, posebice 1932./ 1933., kada su ga redizajnirali vrhunski golf dizajneri T. Simpson i G. C. Thomas. U ovome je razdoblju na brijunskim golf terenima cvjetao interes za golf i sportove općenito, kako svjedoče podaci o mnogim raznovrsnim turnirima. Golf teren nije bio u funkciji između 1945. i 1990., odnosno do djelomične rekonstrukcije 1992. Za sadašnji bi se golf teren moglo reći da ima „ekološko- egzotični“ karakter, gdje bi se epitet „egzotični“ mogao tumačiti kao općenito stanje (nesvojstveno „normalnim“ terenima) i uz to označavati reminiscenciju na terene kako su nekada izgledali. S druge strane, „ekološki“ znači

[85] Isto, str. 41.
[86] Ritoša, Damir, *Otok golferskih snova*, str. 43.
[87] Isto, str. 46.
[88] Isto, str. 44.

da se tereni ne tretiraju nikakvim pesticidima, insekticidima niti bilo kakvim drugim kemijskim preparatima.[89] Brijunski golf teren je najvjerojatnije bio dovršen već do kraja 1922. Zapise iz toga vremena su pisali sami sudionici tih zbivanja te je tako zabilježeno, primjerice, natjecanje u plesu i to u *fox-trotu*, tangu i engleskom valceru. Večernje je plesnjake pratio orkestar Brioni Gold Star pod dirigentskom palicom maestra Willyja Marksa. Od drugih sportova odvijali su se i turniri u bilijaru, regate na kojima su zabilježeni uspjesi domaćih, fažanskih skipera Marcella Marinija i Piera Del Tina i lov na lisicu. [90]

10.3. Brijunske vile

Na zapadnoj obali Velog Brijuna nalaze se tri rezidencijalna zdanja pod ingerencijom Vlade Republike Hrvatske, a to su vila Brijunka, vila Jadranka i Bijela vila.[91] Najstarija od triju je vila Jadranka koja je izgrađena 1926. za ladanje obitelji njemačkih industrijalaca Fries- Stinnes. U razdoblju od 1949. do 1953. je službena rezidencija Josipa Broza Tita pa stranih državnika do 1957., kada je izgrađena vila Brijunka. U vili Jadranka su se odmarale svjetske zvijezde poput Sofie Loren, Carla Pontija, Elisabeth Taylor, Richarda Burtona, Maria del Monaca, indijski premijer Nehru itd. S druge strane, vila Brijunka je izgrađena prema projektu V. Glanza od bračkog kamena te je iznutra obložena talijanskim mramorom. Ova je vila godinama bila prostor državničkih susreta u kojima su se donosile za ono doba važne odluke.

Dok je Brijunka izgrađena kao neka vrsta izloga „ukusa i moći“ SFRJ, Bijela vila je podignuta kao Titova ljetna rezidencija te je stoga znatno skromnijih dimenzija. Zdanje Bijele vile je izgrađeno od brijunskog kamena te visokim egzotičnim drvećem i potpuno je skriveno od pogleda. Na velikoj kamenoj terasi ispred Bijele vile, obrubljena ogradom od lijevane bronce, nalazi se Augustinčićeva skulptura žene, koju je kipar nazvao Stid. U to je vrijeme na Brijunima bilo i tri tisuće vojnika, dok ih je danas desetak puta manje.[92]

[89] Isto, str. 46.
[90] Isto, str. 45.
[91] Modrijan, Petar, *Tri usamljene dame*, str. 75.
[92] Isto, str. 76.

Slika 4. Vila Brijunka (Izvor: http://marking.hr/wp-content/uploads/2016/06/05-br-vila-brijunka-rekonstrukcije-sanacije-adaptacije-marking-02.jpg, preuzeto: 11. rujna 2018.)

11. Buduća valorizacija spomenika Brijuna

Za što učinkovitiji i bolji razvoj otočja potrebno je donijeti dugoročne odluke. U sklopu pitanja budućnosti Brijuna, Ministarstvo zaštite okoliša i prirode spominje projekt koji zahtjeva visoka ulaganja od preko milijardu kuna. S druge strane, javnost ne doznaje mnogo o planovima za budućnost Brijuna, zato da bi mogući investitori bez pritisaka mogli donijeti odluke koje će dugoročno izmijeniti izgled Brijuna. Obavljene su dubinske analize te se posebice vodi računa kako bi se pomirila turistička ponuda i zaštita okoliša. Konzervatorska studija ukazala je na čak i više mogućnosti nego što se procjenjivalo jer je preporuka konzervatora da se Brijuni vrate u ‘zlatno doba’, odnosno razdoblje između dva svjetska rata. Tada je postojalo puno više objekata koji nakon bombardiranja uglavnom nisu obnovljeni jer se Veli Brijun pretvorio u gotovo privatni prostor. U ministarstvu tako tvrde da to omogućava ulaganja i gradnju u puno većim gabaritima nego što se mislilo. Do sada je napravljena studija izvedivosti projekta koja je u skladu s uobičajenim svjetskim normama. Također,

završena je prva faza i predložen koncesijski model i obuhvat koncesijskog područja koje se sastoji od središnje zone otoka Veli Brijun, zone izdvojenih vila, zone golf igrališta i uslužne zone u Fažani. Upravo je studija koju je izradio konzultant detektirala neke značajne prepreke koje bez ovakve dubinske analize nisu bile vidljive. A to su, među ostalim, značajni dio neriješenih imovinsko-pravnih odnosa, problem infrastrukture i potreba izmjene prostornog plana jer ne odražava ni trenutno stanje, ni ne omogućuje razvoj Brijuna na održiv način. Napravljena je konzervatorska studija koja je baza svega te sve dosadašnje rasprave, ideje i planovi bez te studije nisu bili ničim utemeljeni. Nalazi konzervatora dali su jasne smjernice za izmjene prostornog plana koji priprema Ministarstvo graditeljstva te se očekuje da će se naći u Saboru koji ga mora usvojiti, s obzirom na to da se radi o prostoru nacionalnog parka. Na mjestu bivšeg vojnog objekta u kojem se smjestilo kazalište Ulysses, planirana je gradnja hotela Hilton. Trideset se godina govori o projektima koji bi trebali preporoditi Brijune i o tome kako bi oni sada trebali izgledati, no bez konkretnih većih promjena. Otočje je prepuno povijesno-kulturnih znamenitosti, od Kastruma, bazilike svete Marije, crkvice sv. Germana iz 15. stoljeća, Gradine. No, Brijuni se u današnjem stanju nalaze od vremena kada je na njima boravio Josip Broz Tito. Danas ministar turizma tvrdi da je značajan preduvjet ostvarenja projekta Brijuni Rivijere pokretanje Velog Brijuna koji će podignuti letvicu kvalitete i diktirati kvalitetu investitora na području Rivijere. Prema tvrdnjama ministra turizma, može se zaključiti da se radi o vrhunskoj investicijskoj prilici. Na kraju, ostaje i pitanje što će biti sa zoološkim vrtom i životinjama koje je dobio Josip Broz Tito od svojih nesvrstanih prijatelja.[93]

11.1. Otok Vanga

Otok Vanga se nalazi na zapadnoj strani arhipelaga Brijuni te pripada skupini najvećeg otoka arhipelaga, Velom Brijunu, od kojeg je udaljena 2000 m prema otvorenoj pučini. Djelovanje vjetra i mora dalo je ovome otoku oblik izdužene osmice.[94] Vanga je manji otok koji je bio naseljen i prekriven maslinama u rimsko doba, zatim je stoljećima bio nenaseljen te zarastao u makiju sve do sredine

[93] https://www.jutarnji.hr/vijesti/megaprojekt-od-15-milijardi-kuna-brijuni-se-konacno-pretvaraju-u-superluksuzni-raj/293128/, 11. rujna 2018.
[94] Vitasović, Anton, *Predsjedničko gnijezdo u makiji*, str. 100.

dvadesetog stoljeća. Tek pedesetih godina XX. stoljeća Josip Broz Tito otkriva Vangu te se udovoljavajući njegovim željama i potrebama na otoku iz godine u godinu grade i dograđuju objekti i sadržaji koje on koristi punih 30 godina. Titov rad na otoku su nastavili radnici Uprave otoka Brioni. Na prvoj većoj površini bez makije se gradi sjenica i mali drveni mol. Zatim se gradi i indonezijski salon, u kamenu zidan objekt otvoren prema moru i pokriven kanalicama. Desno od tog objekta se nalazi ribarski salon, koji se sastoji od salona, slovenske sobe, toaleta i male kuhinje. Ispred objekta je i velika terasa s drvenom pergolom i kovanim pregradama. Osim toga, na južnom dijelu otoka se 1953. gradi i podrum u koji se ulazi kroz kažun.[95] Vanga se u bližnjoj i daljnjoj povijesti spominje kao Krasnica, Ljepotica, Vanjski i Vanga. No, najstariji je poznati naziv Vanga, za koji se smatralo da potječe iz 1723., dok se nije otkrilo da postoji i na otočnoj karti koju je nacrtao i potpisao Antonio Loca 1563. S druge strane, može se također reći da makija nigdje na Mediteranu nije očuvala ovakvu izvornost i očuvanost kao na otoku Vangi.[96] Bujna vegetacija učinila je otok stoljećima nepristupačnim te je tako obrastao otok zatekao i 1949. Josip Broz Tito. Od tada je i počelo krčenje makije i probijanje puteljaka i staza, grade se objekti i najprije se sadi vinograd.[97]

11.2. Potopljena vila

U podmorju zaljeva Verige prije dvije tisuće godina Rimljani su sagradili raskošnu rezidenciju. Veliki kameni blokovi koji se danas nalaze ispod razine mora nekada su se nalazili pored obale. Kameni ostaci izgubili su bridove te samo pravilnost poretka odaje da je riječ o arhitektonskim elementima.[98]

[95] Isto, str. 105.
[96] Isto, str. 102.
[97] Isto, str. 103.
[98] Cic, Mlinar, Ciril, *Kirnjinr odaje i potopljena vila*, str. 113.

ZAKLJUČAK

Brijuni su otočna skupina na jugozapadnom rubu Istre, u neposrednoj blizini Puljskog zaljeva. Najstariji tragovi živih bića na Brijunima su otisci stopa dinosaura na rtu Ploče, iz razdoblja mezozoika. Posebnost otočja je u tome što su na njemu vidljivi ostaci materijalne kulture od prapovijesti pa sve do danas. Na otočju su izgrađene brojne rustične vile koje su služile za smještaj, ali i za proizvodnju vina i maslinovog ulja. Najpoznatije rustične vile su one smještene na lokalitetu Kolci, u uvali Madona i u uvali Verige. Osim rustične, u uvali Verige izgrađena je i Maritimna vila. U uvali Madona, smještenoj na zapadnoj strani Velog Brijuna je, u 2. st. pr. Kr., sagrađeno višeslojno naselje Kastrum. Uz Kastrum se u 5. i 6. st. izgrađuju crkve sv. Marije i sv. Petra u kojima je nađen veliki broj antičkih nalaza. Nakon epidemije kuge 1504. gradi se crkva sv. Roka, zaštitnika od kuge, u novonastalom naselju u luci Brijuni. Pretpostavlja se da u 16. st. stanovništvo iz naselja u uvali Madona seli u luku Brijuni. U 19. st. Brijuni dolaze pod vlast Austrije te dobivaju važnu vojnu funkciju. Iz tog se razloga na otocima počinju graditi brojne tvrđave od kojih je najpoznatija tvrđava Tegetthoff. Tegetthoff je smješten na najvišem vrhu otočja, na Velom Brijunu. Bila je najmoćnija utvrda na Mediteranu jer je bila opremljena s čak 28 topova. Osim nje, poznata je i tvrđava Brioni Minor na Malom Brijunu koja je imala vlastitu električnu centralu, pokretanu pomoću parnog stroja. Na samom kraju 19. st. Brijune kupuje Paul Kupelwieser, austrijski industrijalac. Osim što je uredio šume i pašnjake, izgradio ceste te doveo brojne biljne i životinjske vrste, Paul Kupelwieser je i očistio otoke od malarije koja se razvila zbog neuređenja močvarnih područja. Tijekom 20. st. na otočju se grade i brojne vile. Najbolje poznate su vila Jadranka i vila Brijunka koje imaju funkciju Titovih službenih rezidencija sredinom stoljeća. God. 1983. Brijuni su proglašeni Nacionalnim parkom te tada počinje i nova vrsta turizma. I danas se njeguje ono što je Paul Kupelwieser započeo pa se tako ponovno koriste igrališta za golf, hoteli, vile, te se nastavljaju arheološka istraživanja. Posebnost Brijunskog otočja, koju svake godine prepozna veliki broj posjetitelja, je u tome što je na tom području ispričana cijela povijest. Od prapovijesti, preko antike, mletačke i austrijske vlasti, te obitelji Kupelwieser, pa sve do danas, tragovi svega toga sačuvani su na Brijunima.

LITERATURA

a) knjige:

Anić, Višnja i Marija, *Brijuni kamerom zaljubljenika*, Zagreb, 2001.

Begović, Vlasta - Schrunk, Ivančica, *Brijuni: prošlost, graditeljstvo, kulturna baština*, Zagreb, 2006.

Bralić, Ivo, *Nacionalni parkovi Hrvatske*, Zagreb, 1992.

Cic, Mlinar; Ciril; Kirnjine odaje i potopljena vila, *Brijuni, biseri Jadrana, edicija za kulturu putovanja*; godina I., broj 3, Zagreb, 2003., str. 113.

Modrijan, Petar; Tri usamljene dame, *Brijuni, biseri Jadrana, edicija za kulturu putovanja*; godina I., broj 3, Zagreb, 2003., str. 75.-76.

Ritoša, Damir; Otok golferskih snova, *Brijuni, biseri Jadrana, edicija za kulturu putovanja*; godina I., broj 3, Zagreb, 2003., str. 42.-47.

Sinčić, Miroslav, *Brijuni, otoci djevičanske ljepote*, Pula, 1992.

Vidaković, Petar, *Nacionalni parkovi i zaštićena područja u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990.

Vitasović, Anton, Predsjedničko gnijezdo u makiji, *Brijuni, biseri Jadrana, edicija za kulturu putovanja*; godina I., broj 3, Zagreb, 2003., str. 100.-105.

b) internetski izvori:

http://www.np-brijuni.hr/documents/11-vlada.pdf, preuzeto 4. rujna 2018.

http://www.mgipu.hr/default.aspx?id=8183, preuzeto 4. rujna 2018.

https://www.jutarnji.hr/vijesti/megaprojekt-od-15-milijardi-kuna-brijuni-se-konacno-pretvaraju-u-superluksuzni-raj/293128/, preuzeto 4. rujna 2018.

POPIS ILUSTRACIJA

a) slika:

Slika 1. Idealna rekonstrukcija frigidarija 8

Slika 2. Oleandar uz Gradinu 15

Slika 3. Crkva sv. Germana na Velom Brijunu 21

Slika 4. Vila Brijunka .. 25

SAŽETAK

Brijuni su otočna skupina od 14 otoka koji se nalaze na zapadnoj obali istarskog poluotoka. Od 1983. su nacionalni park. Od kopna ih dijeli Fažanski kanal, a od grada Pule su udaljeni oko 7 km. Obuhvaćaju otoke Veli Brijun, Mali Brijun, Vangu te 11 manjih otočića i grebena. Ostatci antičko-rimskoga graditeljstva očuvali su se na više lokaliteta: u zaljevu sv. Mikule na Malom Brijunu, na otoku Vangi i dr. Uz turizam, otoci su bili dio obrambenog sustava pulske luke i Fažanskoga kanala pa je na njima bilo izgrađeno sedam tvrđava. Na Brijunima se nalaze zbirke koje prikazuju život na Brijunima: otvoren je zavičajni muzej sa zbirkama arheoloških i kulturno povijesnih materijala iz prošlosti otoka. Poslije su otvorene prirodoslovna zbirka, izložba Iz sjećanja starog Austrijanca, izložba fotografija Josip Broz Tito na Brijunima te izložba kopija fresaka i glagoljskih natpisa Istre i Kvarnera. Na otoku su kroz prošlost bili popularni polo, golf i tenis, tako da su otoci postali jedan od najvećih središta za te sportove te bi se taj dio povijesti ponovno mogao oživjeti, ukoliko se na pravi način valorizira. Otoci su, istodobno, i jedno od najrenomiranijih turističkih središta u Hrvatskoj. Vanga je memorijalni otok, a dom J. Broza je memorijalni objekt te se oni mogu uključiti u kulturnu ponudu Brijuna. Vinogradi daju dobra vina, a ima i nasada mandarina te se dobrom promocijom i kvalitetnom uslugom mogu nuditi svim posjetiteljima otočja. Predmet istraživanja završnog rada je povijesna i kulturna baština NP Brijuni. U njemu se opisuju glavne kulturne znamenitosti nacionalnog parka koji ima veliki potencijal u daljnjem razvoju. Zahvaljujući mnogobrojnom sadržaju i kulturnoj ostavštini, na Brijunima postoji mogućnost razvoja selektivnih oblika turizma: od kulturnog, sportskog, zdravstvenog i eko-turizma.

SUMMARY

Brijuni is an archipelago that consists of 14 islands located on the western coast of the Istrian peninsula. Since 1983 they are a national park. They are separated from the coast by the Fažana Strait and lie approximately 7 km off the City of Pula. They consist of the islands Veliki Brijun, Mali Brijun, Vanga and 11 smaller islets and reefs. The remains of the antique-Roman architecture are preserved on multiple sites: on the gulf of Sv. Mikula on the Island of Mali Brijun, on the Island of Vanga and others. Beside tourism, the islands were part of the defense system of the Pula Harbor and of the Fažana Strait, and seven fortresses were built there. There are collections on the Brijuni Islands that represent the life on the archipelago: a Regional Museum has been opened, with collections of archaeological and cultural-historical materials from the past of the island. Afterwards there have been opened a natural-historical collection, an exhibition from the Memories of an old Austrian, a photo exhibition of Josip Broz Tito on Brijuni and an exhibition of copies of frescoes and glagolitic inscriptions of Istria and Kvarner. Through the past there were popular polo, golf and tennis and the islands had become one of the biggest centers for these sports. This part of the history could be revived if valorized in the right way. At the same time, the islands are one of the most popular tourist centers in Croatia. Vanga is a memorial island, the home of J. Broz is a memorial object and they can be included in the cultural offer of Brijuni. Vineyards give great wines and there are also tangerine plantations. With a good promotion and a quality service they could be offered to all the visitors of the islands. The research subject of this final work is the historical and cultural heritage of the NP Brijuni. It describes the main cultural landmarks of the national park, which has a great potential in further development. Due to its many contents and cultural heritage, the Brijuni archipelago has the possibility of developing selective forms of tourism: from cultural-, sports-, health- to eco-tourism.

Sažetak pregledala: Zvjezdana Kosić, profesorica engleskog jezika i književnosti